

քարերով: Շիւղիկ անցքի ներսում յարմարեցրած էր տուհալ չափերի մի մեծ սաւ-քար, որ ըստ պահանջի կտրելի լինէր բանալ և փակել, ջրերի ընթացքն ու ջրի քանակը կանոնաւորելու համար: Երկրորդ նեղ ունցքի առաջ ևս շինւած է համապատասխան պատնէշ, երկու պատ-նէշների միջքի միջքում ջրերը բացւած երկու շիւղիկներով ի վիճակի են ամէն մի վայր-կեանում 12—15 խորանարդ մետր ջուր դուրս հոսեցնել, որպիսի քանակ կ'ենդե-ղէր Վանի գաղտային մասն ումբողջովին, հետեւապէս այդքան ջրի կարիքը չկար: Ուստի շիւղիկները շինւած էին նաև նրա համար, որ ջրառատ տարիներում նախա-պէս աստիճանաբար բացւէին ջուր դուրս թողնելու, որպէսզի մինչև պուռնիկները լցրած ջրամբարից հեղդոյնի չթափւէին՝ դէպի Վանի գաղտ: Տաճկական կառու-վարութեան տեղական պաշտօնեաներն, առանց ըմբռնելու շիւղիկների անհրաժեշ-

տու թիւնը, ինչպէս Լեւոն-Հաւապտն է արտայայտուի, հողով ու քարերով փու-կել էին տուի հիւսիս-արևմտեան անկեան շիւղիկը: 1891 թ. չափազանց ձիւնառատ ձմեռւայ հետեւանքով, ջրերը լցւեցին մամռով լիւր: ջրերը նախապէս պարպւ-լու ճանապարհը փակւած էր, լճից դուրս թափւող ջրի առաջը արգելքների չկային, դէպի Վան տանող առունները ծայրէ ծայր լցնելով, սոսկալի թափով ներքև գլորւե-ցին, միացան Յայնկոյանների գետակին. քանդեցին եղած կամուրջը, գետեցեքում գտնւած տնիւրը, այգիները և պարտէզ-ները:

Ռուզասի լիճը ծովի մակերեսոյթից 2500 մետր բարձր է, իսկ Վանայ լիճը 1625 մետր. երկու լճերի հեռաւորութիւնը միմեանցից ընդամենը մօտ 30 կիլոմետր է, ուրեմն պարզ է, թէ 1000 մետրոյնի բարձրութիւնից գլորւող ջուրը ինչպիսի վիթխարի ոյժ կ'ներկայացնէր:

(Շարունակելի) (2)

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱԿԻՍՏՐՈՍ ԱՐՔԵՊՍԿ.

ԵԿԵՂԵՑԱՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ԿԵՍԱՐԱՑԻ ՊԱՏՐԻԱՐԲ

ԵՒ ԻՐ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Ք.

ԳՐԻԳՈՐ ԿԵՍԱՐԱՑԻ ԾՆՈՒՆԴԸ ԵՒ ԴԱՍՏԻՍԱՎՈՒԹԻՒՆԸ

Գրիգոր, ինչպէս իր իրր մականունն գործածած Կեսարացի կոչումէն ալ յայտնի է, ծնած է Կեսարիա:

Իր ծննդեան թուականը յայտնի չէ, սակայն կրնանք ենթադրել թէ 1570էն ուշ չէ, վասնզի 1595ին վարդապետական գաւազան առած ատեն գտնէ 25 տարեւ և 1634ին՝ գտնէ 64 տարեւ՝ եթէ ոչ աւելի՝ ըլլալու էր օկուբ հնաշու շերտից եւ յաւաքից (Գր. Դարանագրի էջ 236) նկատուելու համար:

Իր մանկութեան չրջանին վրայ ծանօթութիւններ չկան: Միայն իր հըրօր-որդւոյն՝ Յակոբ քչ. Կեսարացիի յիշատա-

կարունէն (*) գիտենք թէ հօրը անունն էր Եղազապ ու մօրը՝ Վարդ խաթուն: Ունէր Պաղտատար և խաղրպալ անուն եղբայրներ և թուխտար անուն քոյր մը:

(*) Յակոբ քչ. Կեսարացիի յիշատակարանին յակախը՝ այսինքն իր ձեռագիրը կը գտնուի Վիեննայի Միսիթարեանց Մատենադարանը (թ. 574, 593): Օրինակ մըն ալ Ղայաթիւ Ազգ. Մատենադարանին մէջ, որմէ ընդօրինակելով Բարգէն Կաթողիկոս հրատարակած է (տե՛ս, Կոլուա Յովիտանէս պատրիարք, 1904. Վիեննա, էջ 78—80): Հաւանորէն երրորդ օրինակ մը — տարբերակներով — տեսած է Տրդատ եպս. Պալեան, որ զայն հրատարակած է (Հայ աշուղներ, հտ. Բ. էջ 203—208): Բարգէն

Իր հօրը անտեսող Սաղապետն ալ կռուած է և հասակին ընդծրութեան համար երկնահասակ (տե՛ս) Տրդատ եպս. Պալեան, Հայ Հանրայն, էջ 36 և Մկրտիչ եպս. Աղաւեսունի, Մեքենա եւ Այնթապ, էջ 87)։

Իր նախնական ուսումը ուր առած ըլլալը յայտնի չէ, սակայն անհաւանական չէ որ Կեսարիոյ մէջ ալ այդ դարուն կազմուած ըլլալին փոքր մանկանց ուսման համար դպրոցներ, թէև այս մասին որոշ տեղեկութիւն մը չունինք։ Միայն գիտենք թէ Թոգատի մէջ այսպիսի հաստատութիւն մը կար, հաւանորէն ԺՁ. դարուն վերջերը Կիմնուած, վասնզի Ստեփանոս Թաւտոյի, որ 1601 թ. ողբ մը նուիրած է իր հանգուցեալ հորօրը՝ Տէր Յակոբ քահանային, կ'ըսէ (տե՛ս, Խաչմուկ, 1922, էջ 162)։

«Սա Ժողովէր զմանկունն ի մի

Ձուշիմ աղայք աշակերտքնի

Ուսուցանէր զվարըս բարի,

Տգիւրք և զՍաղմոս, Յիսուս Որդիս։

Շատ հաւանական է որ այս տեսակ մանկանց ուսման նուիրուած անհատական հաստատութիւններ Կեսարիա ալ ունէր եւ հաւանորէն անոնցմէ մէկուն մէջ ստացած էր Գրիգոր Կեսարացի իր նախնական ծանօթութիւնները, ուսանելով ընթերցում Ս. Գրոցի, և թերեւ քիչ մը այլ ծանօթութիւններ։

Կեսարիա, ուր իր մանկութիւնը կը բուրէր Գրիգոր, այդ օրերուն ուսումնական շարժման մասնակից ըլլալ կը թուի, մասնաւորապէս շնորհիւ երկու կորկառուն զէմքերու որոնք այս միջոցին կը փայլին հոն։

Այս երկու զէմքերն են Յովհաննէս եպս. Հզուեցի և Աստուածատուր եպս. Տարօնեցի կամ Մշեցի։

Այս երկու եկեղեցականները կը Իլււիկն ուղիորդուեն եղած ըլլալ Կեսարիոյ շրջանակին մէջ մտաւորական շարժման։

Կաթողիկոս, ինչպէս կը տեսնուի, պակասաւոր հրատարակած է։ Վասնզի Գ. Պոստյ Ամեն. Տ. Մնարպ պատրիարքի արտօնութեամբ միջի տրամադրուած նոր ընդօրինակութիւն մը աւելի ընդարձակ է քան այդ հրատարակուածը եւ ունի Տրդատ եպս. Կեսարիականին բովանդակութիւնը։

Յակոբ քնյ. Կեսարացիի մասին տե՛ս ՀԱ. 1909, էջ 371-373 եւ Աղաւեսունի եպս. Միաբաճեմ եւ Այնթապէս էջ 320-321։

Յովհաննէս եպս. Հզուեցի, 1570-76թ., այսինքն Գրիգորի մանկութեան օրերուն Թոմարգայի Ս. Աստուածածին վանքին առաջնորդն էր։ Տրդատ եպս. Պալեան կը կարծէ թէ անիկա 1552-1553 թ. իր Կեսարիոյ առաջնորդ յիշատակուած Յովհաննէս Արքեպ. ին հետ միեւնոյն անձն է, ոսկայն այս մասին որոշ փաստ մը չկայ։

Առաքել Դաւրիժեցի (էջ 11) Մրապիոն Ուռհայեցիի աշակերտներուն կարգին կը յիշատակէ Յովնաննիս վրդ. ի Հղուոյ, որ հաւանաբար այս եպիսկոպոսն է, որուն օրով Թոմարգայի Ս. Աստուածածին վանքին մէջ մտաւորական շարժման մը ծագւումը կը տեսնուի, զիստեղ զեկազարուած թեմաք Աստուածատուր վրդ. Մշեցիի, որ իբր ուսուցիչ կը պաշտօնավարէ հոն, հասցնելով բազմաթիւ աշակերտներ, ինչպէս կը հաստատեն ձեռագրաց յիշատակարաններ. եւ մղում կուտայ մտաւորական շարժման բազմաթիւ ձեռագիրներու ընդօրինակութեամբ։

Աստուածատուր եպս. Մշեցի յետոյ իբր վանաւայր-Առաջնորդ Թոմարգայի՝ կը յաջորդէ Յովհաննէսի, և Կեսարիոյ և շրջակայից կրթական և ուսումնական շարժման առաջին ռազմիրաններէն մէկը կը հանդիսանայ։

Իր հոգեւոր հայրն էր Շեքմէշտ եւ քաղցրաբարեաւ Սալատուր վրդ. և ուսուցիչը՝ զեռնակոսն Մակար վրդ., որ զգրչապետն ալ կը կոչուի(*)։

Վուերազիւր մը (Նիւն Հայոց պոթ. Ժ. հար. էջ 396-397) գայն ցոյց կուտայ միաբան Սեբաստիոյ Ս. Նշան վանքին 1560-1578 թ. տեսները, զայրն այն երեւելիքն որ Կեսարիոյ, Թոմարգայի, Սեբաստիոյ թերեւ նաեւ Խարբերդի շրջանակին մէջ, ինչպէս նաեւ Երուսաղէմ, 1550 ական թուականներէն մինչեւ նոյն դարուն վախճանը մօտաւորապէս 50 տարի անխնդ կերպով աշխատած է, թէ իբր գրիչ կառարելով բազմաթիւ ընդօրինակութիւններ ձեռագիրներու եւ թէ կազմելով եւ փրկելով կարգ մը ձեռագիրներ որոնք կորսուելու դատապարտուած էին։

Ասէկ զատ անիկա գործած է իբր ու-

(*) 1549 թ. Դիակայ Առաջնորդ ըլլալը (Աղաւեսունի Միաբաճեմ եպս. Միաբաճեմ եւ Այնթապէս, էջ 30) կասկածելի է։

սուցիչ և հասուցած է բազմաթիւ աշու-
տեհներ, որոնցմէ մեկի հասած են յիշա-
տակարաններ որոնք երբեք հոգաւոր
իրենց աւուցիչը և վարպետը:

Ան 1553 Յունվար 4ին Կեսարիոյ Ս.
Կարապետի վանքն է ուր կը նորոգէ Ահ-
տարան մը (այժմ Վիսնակի): 1562 ին կը
գրէ Եարակնոց մը սի յետկիրս Գաւրաց ի
գիւղս Խնձորիս (էջմիածնայ մատենադա-
րան Թ. 1612): 1574 ին դարձեալ Ս. Կա-
րապետի վանքն է ուր կը գրէ Մաշտոց մը
և 1578 ին՝ Սերաստիա ուր կը կազմէ 1389 ին
գրուած Ճայոց մը (Թարգմ Սրբեկաւ. Ցա-
ցի Զեռագրաց Սեբեոսիչ ԶԱ. 1926, էջ 240)
և 1579 ին՝ Թամարգայի Ս. Աստուածածին
վանքը՝ ուր կը կազմէ 1222 ին ի Սիս զըր-
ուած Աւետարան մը: 1580 ին կը տեսնենք
զինքը Առաքնորդ Թամարգայի Ս. Աստ-
ածածին վանքին (Բիւղդորէն Թ. 3073)
ուր ապկայն շատ կարճ պաշտօնավարու-
թիւն մը կ'ունենայ, վասնզի նոյն ուխտին
առաջնորդութեան աթոռին վրայ 1582 ին
կը գտնենք ուրիշ մը՝ Անտառն եպս. և
զինքն՝ Երուսաղէմ, ուր կ'այցելէ ուխ-
տաւորութեամբ (Զեռ. Թ. 661, Երուսա-
ղէմ, Աղաւնունի եպս. Մեքսէն և Այցելու-
էջ 30): Հոն 1583 ին կը նորոգէ Յայսմա-
ւարք մը (Զեռ. Թ. 28, Երուսաղէմ): 1590 ին
տակաւին հոն է և կը կազմէ Սաղմոսարան
և Ժամագիրք մը (Զեռ. Թ. 265, Երուսա-
ղէմ, Աղաւնունի եպս. Նաչ, էջ 30-31):
1591 ին տակաւին Երուսաղէմ է (Աղաւ-
նունի եպս. էջ 275) և կ'ընդորինակէ հոն
Սաղմոս մը (Զեռ. Թ. 1597, Երուսաղէմ):

Հասուցած է Թամարգայի մէջ շատ մը
աշակերտներ որոնք կը յիշեն իրենց ու-
սուցիչը ըստ բազում աշխատքետքս անոց
և ուսուց զիս ի գործս այս արհեստիս:

Մասնաւորապէս Գրիգոր անուն քա-
հանայ մը, գրիչ՝ Աւետարանի (1572 ին)
Գաւաւարանի (1576) Եարականի (1582) և
Ճաշոցի (1588), գրուած ամէնքն ալ Թա-
մարգայի մէջ, կը յիշէ զայն իւր զօրուո-
յանոյ վարպետն իւր, որ իւր անգամնոցի ե-
պիսկոպոսն յարգում աշխատքետքսը կամ
զբանի ուսոյց մեզ:

Այս երկու բեղմնաւոր եկեղեցական-
ները՝ ինչպէս կը տեսնուի՝ Կեսարիոյ մէջ
ճիշդ ամակութեան օրերուն Գրիգորի կը
գործէին արդիւնաւոր կերպով:

Նշանակիչի է որ հակառակ անոր որ
Յովհաննէս եպս. Հղուեցիւնն ոչինչ կը մնայ
մեզի հասած իւր վրաս ուշխտանք կ'ու-
գրչագրութիւն և չի յիշուի ունէ աշակերտ,
1574 ին զայն կը կոչեն զբանկարուն և զիսկե-
րաբար քաջ և արհ. . . վարդապետ և կ'ըսեն
թէ զնա միայն եր մնացի շուստու Ճայոց
ազգիսն (տե՛ս, Տրդատ եպս. Պաշտան, Բա-
ցի Լայ Զեռագրաց Ս. Աստուածածին Նիկիոյոյ,
Աւետիւ, էջ 59) (*): Գրիգոր Կեսարացի իւր
ձննկավարչին այս շարժման ազդեցութիւ-
նը կրած է և Թերևս այս ներշնչման տակ
եղած է հետաժողովուրդուն և զարգացման
և զիմած է Ամիդ, Ժամանակին ամենէն
զիւսուոր և ամենէն զարգացած վարդա-
պետին՝ Սրապիոն Ռուհայեցիի քով աշա-
կերտելու համար:

Ինչպէս արդէն բացատրուեցաւ, ոչ-
բայի էր Հայիրու կացութիւնը Ժէ. դա-
րուն վերջին կիսուն և էջմիածին բարոյա-
պէս չափազանց տնկեալ կացութեան մը
մէջ կը գտնուէր:

Հայ եկեղեցին ճգնաժամ մը կ'անցը-
նէր, Ստար յարձակումի մը ենթարկուած
էր առանց ունենալու ինքնապաշտպանու-
թեան ունէ միջոց: Հայ վանքերը զրիթի
բոլորն ալ անշքացած էին: Լայկն մի քանի
վանքերու մէջ կը պլզւորտ ուսման ու կրթ-
ութեան կանթիլը, զոր վառ պահել կը
Վանային մի քանի եկեղեցականներ սոսկ
անհատական նախաձեռնութեամբ, և կ'ու-
ծեն բնագոյով մղուելով Հայ եկեղեցին գո-
րացնելու ջանքի ընդուն:

Այս անհատներէն մին էր Բարսեղ վրդ.
Գաւաւցի (* 1615) որ Բաղէշի Ամրտուր
հին ու քայքայման հասած վանքը քակից
և սինկ վերսին ինկուսակաղ շինեաց և կա-
տարեաց զրովանդակ, զեկեղեցին և զգնեռն և
այլն որ ի լուսն (Գաւաւցի): Յետոյ վա-
յիլացոց Ամրտուրու հին դառաւանք, մշա-
կելով արտաքին գիտութիւնները, որոնց
զիւստորներն էին քերականութիւն և փի-
լիսոփայութիւն, միշտ Դաւիթ Անյաղթի
խրթին և մթին թարգմանութեանց վրայ:
Բարսեղ որ էր սշողով աշակերտաց ճեռ իւր

(*) Որչափ որ այս յիշատակարանը պարունա-
կող Զեռագիր Քառագոյնքի ին գրութեան վայրը
անձնաթէ է, սակայն ծնւագրին Կեսարիա գտնե-
լէն կրնանք հետեւեցնել: Թէ անիսա պարզապար կը
պատկանէր Յովհաննէս եպս. Հղուեցիւն:

դատարան մէջ ճանչնուց անոնց աստաֆին գիտութիւնները: Բարսեղ վրդ. այնքանի իսկ գիտակերպ եր քի գիտութիւն աստաֆին իմաստից եւ փառականութեան ո՛չ գոյ ի միջ վարդապետացն Հայոց, եւ ինքն մեծաւ օտարանով ըղձայր քեռեւս հասանել այնմ գիտութեան, ոչ միայն վստէ իւր, այլ մանաւանդ վստէ ազգին, զի արծարծեալ սփռեացի ի միջ ազգիւս Հայոց, որպիսիք անկենսական հասցեն այնմ շնորհաց եւ գիտութեան: Վստէ որոյ յարստամ առեալ ի ձեռն իւր գտառաֆին գիտին, եւ քեպէս ոչ գիտեալ, այլ անյայտ եւ անճանախ ընթերցող, եւ զի ուրեմ հաստակեր ի վերայ ծնունդեան եւ մեաց բանին, եւ եր զի ոչ, քայց նա անկեայն ջանիւ առանց ձանձրանալոյ միջ ընթերցողոյ: Բարսեղ վրդ. իր մանուս մօտ, իբր ասնդառնալի կտակ մահուոյ իր աշակերտներուն կը յանձնարարէ միայն կարգաւ եւ անձանձրոյթ կարգաւ:

Իր աշակերտներուն մէջ կը յիշուին Ներսէս Բեղլու եւ ասոր աշակերտներէն Մելքիսեթ վրդ. Վժռնի, որ Մովսէս Տաթեացի կաթողիկոսին ատեն էջմիածինի մէջ հաստակաց արտաքին գիտութեանց դասով՝ 30 աշակերտներով՝ արեղաւ եւ աշխարհական խառն (Առաւել Գալէթեյ, զլ. իթ. և Բարզէն վրդ. Կիւլէսէրեան, Կլար, էջ 2-3):

Տաթեացիի գաւազանէն՝ Երզնկայի Կայիփոսի վանքին ուսումնարանին ծաղկեցողը Յովհաննէս Համէլէնցի (Ք 1497) աշակերտներուն երէց ճիւղին կը պատկանէր Ամբոտու Նիմանդիբը Բարսեղ Գաւառցի, մինչ անոր կրտսեր ճիւղին կը պատկանէր Ղուկաս Կեղեցի ըսեմ վարդապետ (Առաւել Գալէթեյ, էջ 10) որո երբեք անկեայն վարդապետաց ժամանակին:

Այս վարդապետին գլխաւոր աշակերտն էր Սրապիոն Ուռնայեցի՝ որ Ղուկաս Կեղեցիէն՝ 1566 փետր. 20 ին ստացաւ վարդապետական աստիճան Ամիգի մէջ, որուն ուսանողներն էր Սրապիոն:

Գալէթեցի (էջ 10) կը վկայէ թէ օղիւնալ գոյին առ նա յանկնայն աշխարհաց ի մանկանց եկեղեցւոյ ցանկացողք իմաստութեան առ ի յուսումն Ս. Գրոց, եւ նա իբրեւ զրուարդ կենդանոյ զպաշտումն անկենցուն զովաջուցանէր, Կալէթեցի դասարանն էր զաւելիւ և ուսանողներ ցանկանալուն, որք մասնին յաշակերտութիւն նորին, յորա աշակեր-

տացն քաղումք եղեն արք երեւելիք եւ անուանիք: Սրապիոն Երեւելիք եւ փառաւորն էր սոյն անկենցուն, ոչ միայն ի մէջ մերոյ ազգին Հայոց, այլ եւ Հռոմեոց եւ Ասորոց, եւ Մահմեդականաց որ ոչ յարանալոյ առ նա գործ՝ զոր ինչ եւ կատար կենցաղական:

Այս տղերք ցոյց կուտան թէ Ղուկաս Կեղեցի եւ կամ աւելի՛ Սրապիոն Ուռնայեցի, Ամիգի շրջանակին մէջ Կրիմաձէ էին ոչ նուազ կարեւոր դպրոց մը քան Ամբոտու զամուսարանը:

Ղուկաս Կեղեցիի մէկ ուրիշ աշակերտը՝ Պետրոս վրդ. Կարկառեցի (Երեմիա առաջնորդ Հալէպի եւ յետոյ հակաթուրք Կիլիկիոյ 1601-1608 փետր. 24 Ք) Կիլիկիոյ շրջանակին մէջ ջանադիր եղաւ վարդապետարան մը հաստատելու եւ իրապէս հասցուց բազմաթիւ աշակերտներ (Տօքթ. Վահրամ Յ. Թորոման, Արաբկոյ Պատմութիւն 1913, էջ 354), ինչպէս իրեն ժամանակակից Կիլիկիոյ օրինաւոր կաթողիկոսը՝ Յովհաննէս Այնթապցի (1601-1627) որ նոյնպէս Տաթեացի գաւազանէն էր: Յիշատակարան մը կ'աւանդէ թէ Պետրոս Կարկառեցի եւ ուրիշ վարդապետներ, Կիլիկիոյ այլապէս քաղաքներուն մէջ տարածուելով Սիսի աթոռին անգին զարգացուց եւ կանխեց առիթ են եղած, մանաւանդ անգին մասնինց եւ գրեանց (Հ. Տաշիան, Մայր Յոյսակ, էջ 359):

Նոյնպէս ժամանակակից յիշատակարաններ ցոյց կուտան թէ ԺԶ. դարուն վերջերը Կային տակաւին ուրիշ վանքեր, որ կը գտնուէին անուանի վարդապետներ: Այսպէս Վարապայ վանքին մէջ կը յիշուի Բարսեղ վրդ. Աւանցի, որ էր քեռորդի եւ աշակերտ անուանի ոչ ալաղ Կարապետ վրդ. Արարքցի (ՀԱ. 1910, էջ 65-79):

Նոյնպէս Կ. Պոլսոյ մէջ Նախաջայլեր կ'առնուէին: Յիշատակարան մը կը վկայէ թէ Երեմի վարդապետն են Մասնալոյ քաղաքին. Յակոբ Չէլքունցին որ դաս կու հրատարակէ Մասնալոյ քաղաքին, Մարգարէ վ. Բոխաքեցի դաս կ'աւարտէ Արարածին, եւ Ջափարի վ. Վանցեցին ասոր զհորհորհին Մեկնիչ եւ եր Մասնալոյ քաղաք իբրեւ զերկինս եւ կամ ժամանակ Կոստանդնուպոլսի եւ Գաւազանացն (ՀԱ. 1910, էջ 65-79):

Բոլոր այս ուսումնական վարդապետներն ու իրենց դասարանները՝ մեծագոյն մասամբ արդիւնք Սիւնեացի դպրոցին, գանա-

զան չափով դիր կատարեցին Հայ կրթական ու ուսումնական վերադարձման մէջ:

Այս դպրոցներուն մէջ Սրապիտնի կամ Ամգայ դպրոցը, որ կերպով մը շարունակութիւնն էր Սինեհայ դպրոցին, Հայ Եկեղեցւոյ լուսաւորութեան ե պայծառացման ամենէն կանուխ սատար հանդիսացողը եղաւ, և յառաջագահը՝ Ամրտուլու դպրոցին, որ ինչպէս յայտնի է աւելի տեւազկան ու երկար, և հետեւաբար աւելի արդիւնաւէտ շրջան մը բուրբոց:

Սրապիտնի դպրոցին նկարագիրը ո՛չ թէ դարուն լուսաւորութեան մէկ արտայայտիչ ցուցացումն է, այլ իր ունեցած մշտաւարական, բարոյական և դարձօն հանգամանքներուն մէկ շքեղ պատկերը, ինչպէս որ հիացմամբ կը վկայէր Ժամանակակից պատմիչը, ըսելով որ ամէն կողմէ իրեն կը դիմէին:

Ան ճօխ ու փայլուն հունձք մը ունեցաւ Սրապիտնի եղեսպցիի քրտնաթոր շախատութեամբ: Այդ դպրոցն է որ բարձր մաքի և լաւագոյն գործունէութեան տէր կարգ մը եկեղեցական ղեմքեր երևան եկան, որոնք Ժէ. դարուն առաջին կէտը իրենց կախարհիչ հմայքին տակ պահեցին (Գ. Գալպէտեան, Հայ Խառն, Բ. Տարի, էջ 68):

Այս աշակերտներուն մէջ առաջին տեղը կը գրաւէր Գրիգոր Կեսարացի, որուն երբ Ամիգ գացած ըլլալը չենք գիտեր, սակայն կը թուի ըլլալ անգրասիկ աշակերտը Սրապիտնի, հետեւաբար ոչ ոչ քան 1585 Տիարպէթիւր պէտք է գացած ըլլայ:

Կեսարացիէն զատ կը յիշուին նաեւ Բարսեղ վրդ. Մարմանցի, որ Սրապիտնի կը յանրոգէ իբր առաջնորդ Ամիգի, Յովհաննէս վրդ. Ուռայեցի, առաջնորդ Նդեմիոյ և փոխաւորով Կիրակոս Սրեւանցի պատրիարքին՝ որ ասեղադրաշխութեան և անկախ համարողական արհեստի եր քաջ հմուտ (*), Արիստակէս վրդ. Տարօնեցի որ եր կասարեալ գիտող երաժշտական երգող և եղանակաց, Յովհաննէս և Յովհաննէս վարդապետ շրջանացի, Յովհաննէս վրդ. Քաջբերունւոյ աշխարհի մեծագործը:

(*) Յովհաննէս Ուռայեցի ունեցած է քաղմաթիւ ծնունդով աշակերտներ, որոնցմէ էր Սիսի Միսիտքի մականունով աշխատող Խաչատուր կարդիկոսը (1657-1663) (տես Տոր. վ. Թորգոման, Մատմագոյն Պատմութիւն, էջ 365 և 371), Երեմիա Զէլէպին Ուռայեցի կ'անունէն նաեւ ճանաչուի:

Իսկ Մասամբ Սրապիտնի և Մասամբ Գրիգոր Կեսարացիի աշակերտեցաւ Մովսէս Սինեցի որ եղեւ շուսաւորիչ արեւելեայ մասին յաշխարհին և նորոգող Ս. Էջմիածին:

Գրիգոր Կեսարացի իբր ուսումնասանչ պատանի պէտք է կանուխէն դիմած ըլլայ Սրապիտնի քով որ իբր ճիշդագիտոյս և խառնագիտաց ճգնաւոր և «սանյաթ փիլիսոփայ» (Թակոբ քենյ. Կեսարացի), անշուշտ մեծ ապաւորութիւն թողած է իր աշակերտներուն վրայ:

Դարանաղցի, որ հակառակորդ մը եղած է Գրիգորի, խօսելով Սրապիտնի վերայ կ'ըսէ թէ «եղեւ սշակեղ տղին, նախ Կեսարացի Գրիգորն որ ժողովական և ապստամբ եկաւ ի նմանէ, փառ իւր խառնաբանաց և զոռոգ բարոյցն, և սպա հնազանդեալ, և հառ զաւազան ի նմանէ» (Դարանաղցի, էջ 368):

Եթէ Դարանաղցիի այս տեղեկութիւնը վաւերական համարենք, Գրիգոր վրդ. Կեսարացի, որ 1585ին կամ անկէ քիչ յետոյ, այսինքն Սրապիտնի վարդապետի ուսուցանելու իրաւունք և վարդապետական գաւազան ստանալէն քիչ յետոյ պէտք էր անոր աշակերտած ըլլալը, քիչ ընդհատուածով մը, այսինքն պահ մը անկէ հեռանալով, մինչեւ 1595, պէտք է անոր քովը մնացած, այսինքն մօտաւորապէս տասը տարեան աշակերտութեան շրջան մը բուրած ըլլայ Ամիգի մէջ, զառ տոտ Սրապիտնի վարդապետին, ինչպէս կ'ըսէին այն ատեն:

Այս առանձնակի (1585-1595) ընթացքին է որ հաւանորէն ստացած է իր կրօնաւորական կարգը Ամիգի մէջ, ուր կը ստանայ նաեւ գաւառան Սրապիտնէն, 1595ին, ըստ Թակոբ քենյ. Կեսարացիի:

Ասով կը լրանար ըստ իր Նեկեղեցւոյ կարգերուն և կանոններուն իր նախապատրաստութիւնը և կը մտնէր կենքի տապաւնէր:

Ա. ԱԼՊՈՅԱՆ

(2)

(Շարունակելի)

կէ կը հասկցուի թէ Յովհաննէս ալ իր կարգին աշակերտներ հասուցած է:

Իրեն համար Հ. Ներսէս վրդ. Ալիկեմս կ'ըսէ թէ քարեկամական յարաբերութեան մէջ էր Հռոմի հետ (ՀԱ. 1934. էջ 237): Իսկ անոր արուած Տիգրանիկոս արքայի իրաւաստութեան տարածքը սխալ մըն է կարծեմ (Նոյն) ժամանակ անիկա իր ծննդավայրին Եպիսկոպոսն էր: